

Dr. Nikola L. Gaćeša

SZÉLJEGYZETEK TELEKI PÁL GRÓFRÓL A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTTI JUGOSZLÁV–MAGYAR KAPCSOLATOK SZEMPONTJÁBÓL

A két világháború közötti jugoszláv–magyar kapcsolatokban állandóan jelen volt Teleki Pál (1879–1941) magyar arisztokratának, politikusnak és államférfinak a személyisége.

Teleki tevékenysége e kapcsolatokban két időszakra osztható: az első 1919-től 1939-ig, a második pedig 1939-től 1941-ig tartott. Az első időszakban bizalmi rezsimpolitikusként és tekintélyes külpolitikai szakemberként arra törekedett, hogy csökkentse vagy semlegesítse a trianoni békeszerződés következményeit a szomszédos országok viszonylatában, amelyek között Jugoszlávia kiemelt helyet foglalt el, a második időszakban pedig magyar kormányfőként megpróbálta a távlati magyar államérdekek nevében végleg rendezni a kapcsolatokat a déli szomszédokkal, azaz Jugoszláviával.

Szembetűnő, hogy Telekinek a jugoszláv–magyar kapcsolatokban kifejtett tevékenysége először két évtizedig, másodszer csak két évig tartott.

A két világháború közötti jugoszláv–magyar kapcsolatokban a politikain kívül a gazdasági terület is nagyon kifejezett volt. A jugoszláv–magyar államközi kapcsolatok politikai dimenzióitól eltérően azonban, melyekkel mind a jugoszláv, mind a magyar történetírás foglalkozott, a gazdasági dimenziókról mindkét fél alig-alig értekezett.

Nehéz lenne megmondani, különösen kapásból, miért van ez így, illetve hogy a jugoszláv–magyar kapcsolatok gazdasági szempontjait miért hanyagolta mindkét fél történetírása annyira a politikai szempontok javára. Emellett mutassunk rá a következő körülményre: a 20. század két világháború ideje, Európa, sőt az egész emberi társadalom újabb kori történelmének egyik legnyugtalanabb évszázada, olyan évszázad, amelyben néhány hatalmas régi birodalom omlott össze, a nagy forradalmi megrázkódtatásoknak és két nagy totalitárius társadalmi rend kialakulásának az évszázada, végül pedig a korszakalkotó tudományos felfedezéseknek az évszázada, amelyeknek a mindennapi életben való alkalmazása radikálisan megváltoztatta magatartásunkat és szokásainkat. A 20. század végén szinte planetáris szinten, és mondjuk ki: cseppet sem fényesen kimúlt a 19. században született, az 1917. évi oroszországi változásokban, majd a második világháborút követően más országokban is konkretizálódott szocialista utópia, ami a japán származású amerikai történészt, Francis Fukujamát arra készítette, hogy közlétegye a történelem végére vonatkozó elméletét.

Ilyen körülmények között folyt tehát az élet és a tevékenység a 20. században. Meglepő-e hát, hogy ebben az évszázadban az ideológia (az objektív valóság kifordított képe), habár csak előszobája a politikának, az alkotás szinte minden területén általános irányelvvé vált, beleértve a történetírást is. Mindennek az lett a következménye, hogy a történeírás elhanyagolta az elmúlt korok gazdasági történéseit, és előnyben részesítette a politikai történéseket, onnan pedig a gazdasági tematika teljes tudományos háttérbe szorítása még csak nem is egész lépésre volt.¹

Lehet, hogy ez a kis kitérő első pillantásra furcsának, feleslegesnek vagy ide nem illőnek tűnik. Mi azonban úgy véljük, hogy ismertetése fontos, és bizonyos módon megkönnyíti Teleki Pál korának és művének a megértését, ő ugyanis a 20. század harmadik és negyedik évtizedében még érezhette az évszázad korábban említett jellegzetességeinek a hatását, ezek ugyanis a Duna mente, Európa és a világ történelmi színterén még megvoltak.

Ezek szerint most már világos, miért nem jelent meg Teleki a jugoszláv–magyar gazdasági kapcsolatokban, habár e kapcsolatok a két gazdaság komplementáris jellege miatt igen fejlettek voltak. Nem ok nélkül mondtuk tehát, hogy Teleki itt nem jelenik meg, igaz, most csak a jugoszláv történetírást tartjuk szem előtt. Nem jelenik meg a két háború közötti jugoszláv–magyar kapcsolatoknak még egy olyan specifikus gazdasági problémáját illetően sem, amelyben a gazdaság, a jog és a politika teljesen összefonódott. A következőről van szó:

Ismeretes, hogy Jugoszlávia a két világháború között agrárreformot hajtott végre, s ezzel párhuzamosan szegényparasztokat (mezőgazdasági szubjektumokat), főleg első világháborús önkénteseket telepített át a Dinari-hegyvidékről Vajdaságba, Szlavóniába, Kosovo-Metohijába és Macedóniába. A betelepítők (telepesek) a pozitív jugoszláv törvények alapján Vajdaságban földet kaptak, de ezeket a földeket tulajdonképpen főleg a magyar nagybirtokosoktól vették el, a magyar kormány pedig ezt a jugoszláv kormány által 1919. szeptember 10-én aláírt kisebbségvédelmi szerződés megsértéseként értelmezte, az ugyanis kimondta, hogy „a szerb–horvát–szlovén alattvalók egyenlők lesznek a törvény előtt, és ugyanazokat a polgári és politikai jogokat fogják élvezni, fajra, nyelvre vagy vallásra való tekintet nélkül”.² Ezenkívül az agrárreform vajdasági végrehajtása a magyar béresek, azaz a magyar földnélküliek érdekeit is sértette, akiket a nagy földbirtokok megszüntetése a pusztá létfeltételeiktől fosztott meg. Szociális és gazdasági helyzetüket még az is súlyosbította, hogy attól függetlenül, hogy szegényparasztok és földnélküliek voltak, magyarként nem kaphattak az agrárreform során földet, ugyanis az agráradminisztráció hátrányos megkülönböztetést alkalmazott a magyar szegényparasztokkal szemben.³

A magyar kormány azonban csak szóbelileg fejezte ki elégedetlenségét a vajdasági magyar szegényparasztok nehéz helyzete miatt, ennél tovább nem lépett. Viszont 1927-ben eldöntötte, hogy megvédi a vajdasági magyar nagybirtokosok érdekeit, mégpedig először a Népszövetség tanácsához, majd a Hágában székelő Állandó Választott Bírósághoz nyújtott be vádat Jugoszlávia, Csehszlovákia és Románia ellen. Így kezdődött egy magas jogi szinten folyó per, mely egészen 1936-ig elhúzódott, amikor is a hágai bíróság Jugoszlávia javára döntött.⁴

Mivel a kilenc évig tartó genfi és hágai pereskedést nagy érdeklődéssel figyelték mind Jugoszláviában, mind Magyarországon, nem világos, miért nem említik sehol Telekit a két szomszédos Duna menti ország jogi vetélkedése és megmérettetése kapcsán.

Ez alkalommal szem előtt kellene tartani a balkáni és a Duna menti térség bizonyos olyan politikai történéseit is, amelyek Telekit ismét a történelem színpadára vezénylik. Arról van szó, hogy az említett térség hagyományosan az egyik legnyugtalanabb és legdinamikusabb színtere volt az európai politikának. A húszas évek során itt történt a nagy világpolitikai események zöme, itt keresztezték egymást a legjelentősebb szereplők érdekei és törekvései. Ezenkívül a térség országainak összetett, ellentétekkel és ellentmondásokkal teli viszonyai hozzájárultak ahhoz, hogy a Duna mente és a Balkán problémái sohasem kerültek le a nemzetközi politika napirendjéről. Az itt tárgyalt korszak legfőbb jellemzői: a nagyhatalmak (különösen Olaszország és Franciaország) vetélkedése a balkáni és Duna menti országok feletti politikai befolyásért, továbbá a vesztes országok (Magyarország és Bulgária) és a kisantant országai közötti ellentétek a Duna menti és balkáni térségben válsághelyzeteket és nemzetközi feszültségeket okoztak.⁵

Mindemellett a jugoszláv–magyar kapcsolatoknak a 20-as, sőt a 30-as években is volt még egy fontos tényezője, amelyet Teleki nem hagyhatott figyelmen kívül. A kisantantról van szó, Jugoszlávia, Csehszlovákia és Románia szövetségéről, amely 1920-ban és 1921-ben jött létre azért, hogy a tagországok három bilaterális szerződést kötöttek. Céljuk az volt, hogy megvédjék a Saint-Germain-i (1919) és a trianoni (1920) békeszerződésben rögzített határokat, és hogy közösen védekezzenek nem várt támadások esetén. A kisantant tagországainak azonban volt még egy olyan közös érdekük, amely szoros kapcsolatban tartotta őket. Ez az érdek Magyarország volt; az, hogy kordában tartsa és ellehetetlenítse a magyarok revansizmusát, a kisantant legfontosabb, de lehet, hogy egyetlen feladata volt. A kisantantot tehát a magyar revansizmus tartotta fenn.

Telekinek külpolitikai tevékenysége során akarva-akaratlan szembe kellett néznie ezzel a helyzettel, ezekkel a tényekkel. Ő szembe is nézett, mert az istenck kivételes realitásérzéssel áldották meg, és élete végéig ezzel összhangban cselekedett.

A jugoszláv–magyar kapcsolatokban Teleki részben arra a tapasztalatra alapozta tevékenységét, amelyet még 1919-ben és 1920-ban szerzett, amikor a polgári Magyarország a Kun Béla vezette tanácsköztársasági rendszerrel harcolt.

Horthy ellentengernagy, a szegedi kormány elnöke és Teleki gróf, külügyminiszter 1919 áprilisában Belgrádba látogatott, és Protíciyal, az SZHSZ Királyság kormányfőjével arról tárgyalt, hogy fehérgárdista csoportokat kell létrehozni a Dunántúl megtámadására. Protíc ugyan megértéssel fogadta ezt, ám a francia katonai parancsnokság nem értett egyet, ebből pedig Teleki azt a következtetést vonta le, hogy a Duna mentén mégiscsak a francia politika a döntő. Erről újra meggyőződhetett, amikor 1919. június 20-ától 25-éig ugyanilyen céllal tartózkodott Belgrádban.

Bajić és Bodi jugoszláv diplomaták 1919 szeptemberének elején tárgyaltak Telekivel és több antant-tábornokkal és -politikussal, s arra a következtetésre jutottak, hogy a román külpolitika határtalan francia támogatást élvez, s ezt

Magyarországnak és Jugoszláviának is egyaránt tiszteletben kellett tartania, függetlenül attól, hogy az akkori nemzetközi kapcsolatokban egészen ellentétes helyet foglaltak el.

A Magyar Tanácsköztársaság leverése után Teleki gyakran tárgyalt az SZHSZ Királyság képviselőivel. Az új politikai viszonyok közepette természetesen arra törekedett, hogy politikai támogatást szerezzen Horthy ellentengernagy rendszerének, így amikor szeptember 20-án dr. M. Milojević, az új jugoszláv követ Budapestre érkezett, Teleki arra kérte, hogy a jugoszláv hatóságok minél jobban bánjanak a magyar nemzeti kisebbséggel.

Teleki úgy vélekedett, hogy a legfőbb magyar külpolitikai feladat a kisan-tant szétzúzása vagy legalábbis gyengítése, ezért 1921 júniusában Párizsba ment, hogy kipuhatolja: hajlandó-e Franciaország támogatni Magyarország ilyen külpolitikai irányultságát. Habár hamarosan rá kellett jönnie, hogy a franciák nem támogatják külpolitikáját, a Magyar Külügyminisztériumban továbbra is megmaradtak az irredentaosztályok (Délvidék, Erdély, Bácska).⁶

Már a 20-as évek közepén nyilvánvalóvá vált, hogy a magyar külpolitika revizionisztikus törekvései nem jártak eredménnyel. Változtatni kellett tehát a külpolitikai irányvételben. Erre utalt Horthy régens 1926 júliusának végén a mohácsi csata négyszáz éves évfordulója kapcsán mondott beszédében, amikor rámutatott, hogy a déli szomszédokkal egykor jó barátságban voltak, s ezt fel kellene újítani.⁷ Az 1929. évi nagy gazdasági világválság, amelynek a hullámai 1930-ban a Duna mentét is elértek, még jobban megerősítette azt a meggyőződést, hogy szükség van a jugoszláv–magyar közeledésre és együttműködésre.

Habár – főleg a trianoni szerződés rendelkezéseiből eredően – a Duna menti országok nem voltak azonos helyzetben, mind nagyon nehezen viselték a nagy világválság következményeit. Tulajdonképpen Jugoszláviát, Magyarországot, Romániát és Bulgáriát egyaránt sújtotta a tengerentúli országok agrárválsága és a mezőgazdasági termékek európai piaci árának a zuhanása. Hogy jobban megvédhessék saját termékeiket, egyes európai importáló országok behozatali állami monopóliumot vezettek be vagy a gabonabehozatalt szigorú állami ellenőrzésnek vetették alá. Mivel képtelenek voltak arra, hogy egyenként szembeszegüljenek a fejlett ipari országok protekcionista diszkriminációjának, az európai agrárállamok ebben a helyzetben arra kényszerültek, hogy veszélybe sodort érdekeikért közösen harcoljanak. Ezekben az országokban egész mozgalom jelentkezett, s hamarosan egységfronttá, azaz – ahogyan az ipari államok nevezték – agrártömbbé egyesült. Az első közös akciót három Duna menti agrárország, Jugoszlávia, Románia és Magyarország indította.

Ennek alapján 1930 júliusában a bukaresti értekezleten Jugoszlávia, Magyarország és Románia egyezményt kötött több kérdésről, a többi között azokról az adminisztratív és vámintézkedésekről, amelyek megkönnyíthették a mezőgazdasági terményfeleslegnek az európai importországok piacán való értékesítését. E fő kérdést illetően az említett országok megegyeztek, hogy a legeredményesebb megoldás a „preferenciális vámrendszer”, azaz hogy európai importáló államoknak vámpreferenciát kellene nyújtaniuk az európai eredetű gabona és más mezőgazdasági termékek esetében. Jugoszlávia, Magyarország és Románia ez alkalommal abból indult ki, hogy a mezőgazdasági termékek ára és a termelési költségek közötti, az agrárválság kiváltotta aránytalanság igen súlyosan érinti az agrárállamokat, melyek az importáló országokhoz ha-

sonlóan csak vámeszközökkel érhetik el az áremelést, azaz ha az európai piacon termékeik vámpreferenciát élveznek.

Az európai országoknak a Bukarestben kezdeményezett „agrártömbje” gyorsan bővült. Már 1930 augusztusában szinte minden európai agrár- és fél-agrár állam képviselői összeültek Varsóban. A preferenciális vámok rendszerét a varsói értekezlet ugyanúgy indokoltnak ítélte meg, mint a bukaresti.⁸

Szembetűnő, hogy Teleki Pál nem vett részt az agrártömb megalakításában és működésében, habár Magyarországnak e tömbben jelentős szerep jutott. Csak elmélkedhetünk azon, hogy ennek a gazdasági problémakör iránti averziója volt az oka vagy az, hogy már 1932-ben és 1933-ban készült arra a magas állami tisztségre, amelybe 1939-ben került, amikor kormányfővé választották.

Teleki 1939 februárjától, amikor kormányfő lett, tulajdonképpen sokoldalú tevékenységet fejtett ki, de elsősorban külpolitikai téren, mert ezt a területet még korábbi külügyministersége idejéből jól ismerte.

A 30-as évek végének a körülményei sokban eltértek a 20-as évekbeliektől. A Harmadik Birodalom ugyanis már 1939-ben egész sor olyan intézkedést tett, amelyek az európai és az első világháborút követő versailles-i és más békeszerződések, így a Magyarország számára különösen fontos 1920. évi trianoni békeszerződés teremtette politikai rendszernek a teljes megszüntetését készítették elő.⁹

Teleki, noha személy szerint is támogatta a trianoni békeszerződés revíziójára irányuló törekvéseket, nagyon óvatosan fogalmazta meg a magyar kül-, sőt a belpolitikai célokat. Ezt jól érzékelté Rašić, Jugoszlávia magyarországi képviselője, amikor értesítette a belgrádi kormányt, hogy Teleki rendet teremt és alkotmányosságot, szétkergeti a fasiszta gyűléseket, hajlik a semlegességre, habár – véleménye szerint – továbbra is a tengelyhatalmak hű munkatársa.¹⁰

A hivatalos Magyarország 1939 folyamán egyre jobban hangsúlyozta azt a törekvését, hogy Jugoszláviával jó kapcsolatokat építsen ki Horthynak a mohácsi csata évfordulóján mondott beszédével összhangban. A magyar sajtó egyre kedvezőbben írt Jugoszláviáról. Ennek volt egy konkrét célja is: elszigetelni Romániát, katonailag és politikailag teljesen legyengíteni a várható eseményekre. Nem mondható, hogy a jugoszláv kormány ezt nem észlelte.¹¹

Ezerkilencszázharminckilenc nyarán a háború már a levegőben lógott. Erre talán a legjobban az 1939. augusztus 23-án kötött szovjet–német egyezmény utalt. Horthyt és Telekit a szovjet–német kapcsolatok e váratlan fordulata elképesztette. Megijedtek a háborútól, és úgy gondolták, vagy megpróbálják megőrizni az ország semlegességét, vagy kihasználják a Lengyelország elleni várható német támadást, és azzal párhuzamosan megtámadják Romániát. Ahogy éleződött a helyzet, annál jobban féltek, hogy Magyarország a német oldalon lesz kénytelen hadba szállni. Ez nem felelt meg a Horthy-rezsimnek, amely Trianon revíziójára számított, de ezt mindkét tömb jóváhagyásával kívánta elérni. Teleki ezért 1939. július 22-én két levelet intézett Hitlerhez. Az elsőben azt írta, hogy Magyarország az európai háborúban határozottan a tengelyhatalmak oldalára áll, a másikkban pedig azt, hogy Magyarország nem háborúzhat Lengyelországgal¹², ez pedig a *contradictio in adjecto* klasszikus példája. Teleki külpolitikája nemcsak 1939 végéig, hanem 1940 folyamán is ezt a jegyet viselte magán, s ez, véleményünk szerint, döntően befolyásolta tragikus tettét.¹³

Rašić mindezt értette, és figyelmeztette a belgrádi kormányt, hogy Magyarország nem áll teljesen és nyíltan a tengelyhatalmak, tehát a területeket ígérő tömb mellé, mert ha a másik tömb győz, akkor a területek megint elvesznek. A németek is tudták, hogy Teleki így gondolkodik, ezért nem volt benne bizalmuk.

Mivel úgy vélte, hogy Románia külpolitikai helyzete a Lengyelország elleni német támadás (1939. szeptember 1.) után nem túlságosan kedvező, Teleki fontolgatta azt a tervet is, hogy Erdély visszaszerzése érdekében megtámadja Romániát, de hamarosan rájött, hogy ez nem felelne meg Németországnak, de Jugoszláviának sem. Teleki 1939 szeptemberében feltűnő tanúbizonyságát adta annak, hogy Magyarország hajlik Jugoszlávia felé, s ezzel készítette elő a magyar közvéleményt a baráti viszonyok kialakításához. Ezt Rašić diplomáciai érzelme is regisztrálta. Nyilvánvaló, hogy a jugoszláv–magyar kapcsolatok 1939 őszén fellendültek. Horthy például bizalmasan értesítette Pál régensherceget arról, hogy Olaszország állandóan intrikál Jugoszlávia ellen. Szimptomatikus, hogy éppen ekkor látogatta meg Jugoszláviát Eckhardt Tibor, a Kisgazdapárt vezetője, és biztosra vehető, hogy ez Teleki tudtával és jóváhagyásával történt.¹⁴

A Harmadik Birodalom 1940 első felében végrehajtott sikeres katonapolitikai akcióit és különösen a második bécsi döntést (1940. augusztus 31.)¹⁵ követően Rašić értesítette a belgrádi kormányt, hogy Magyarország végleg a tengelyhatalmak oldalára állt, és hogy ezzel elvesztette függetlenségét. Éppen ezért és hogy ismét nagyobb tekintélyre tegyen szert, kormánya – vélekedett Rašić – megpróbálja majd javítani kapcsolatait Jugoszláviával. És tényleg: Ulecin-Reviczky, Teleki sajtófőnöke, egykori zágrábi magyar konzul értesítette a budapesti jugoszláv képviselőt, hogy a magyar sajtó nem ír többet a revízióról. A magyar filmhíradókból kihagyják azt a térképet, amely a világ négy égtája felé mutató revíziót hirdeti, a Revizionista Liga pedig hazafias társaság maradhat. Telekinek tulajdonképpen nagyon fontos volt, hogy javuljon a Jugoszláviával való együttműködés, mert ez erősítette volna helyzetét a tengelyhatalmakhoz, de Szlovákiához és Romániához viszonyítva is, melyek iránt hatalmas területi igényekkel lépett fel. Ezenkívül Teleki Jugoszláviát nyugatbarát országnak tartotta, amely csak félelmében vállalja, hogy részben alávesse magát a tengelyhatalmaknak, ezért a Jugoszláviával való kapcsolatot „nyugat felé néző ablaknak” tekintette. Egy esetleges önkéntes határrevízió Jugoszlávia felé csökkentené azt a fámát, hogy a tengelyhatalmak mennyit adományoztak a magyar revizionistáknak, vélte Teleki. Ilyen körülmények között készült Magyarország és Jugoszlávia örökbarátsági szerződése, amellyel Teleki állítólagos jugoszlávbarát politikáját akarta koronázni.

A szerződést 1940. december 12-én írták alá. A határok nem szerepelnek benne, de az 1. cikkely előírja az örökbarátságot és a szoros jugoszláv–magyar együttműködést.¹⁶ Csáky magyar külügyminiszter Belgrádba jött, és ünnepélyes keretek között aláírta az egyezményt. Jugoszláv részről kiemelték, hogy az egyezmény megerősíti a meglévő helyzetet, és szavatolja a békét a Dunán. Csáky közölte, hogy Magyarország tagja a háromhatalmi egyezménynek, de érdeke a Duna mente békéje. A magyar sajtó ugyanakkor kiemelte, hogy az egyezmény Jugoszláviának híd a tengelyhatalmakhoz.¹⁷

A magyar parlament elfogadta a szerződést, és Cincar-Marković jugoszláv külügyminiszter 1941. február 26-án Budapestre látogatott. Már másnap tárgyalta Telekivel és Bárdossyval, az új külügyminiszterrel. Teleki ez alkalommal kölcsönös bizalmat és együttműködést szorgalmazott minden kérdésben, mert ezt kívánja a magyar nemzet, viszont Csehszlovákiával és Romániával szemben állítólag ilyen kívánsága sohasem volt. Ezután Teleki a dunai hajózással kapcsolatos technikai együttműködésről beszélt, és kérte, hogy Jugoszláviában nyíljanak kisebbségi iskolák, és hárítsák el a magyarokkal szembeni szabálytalanságokat. Cincar-Marković természetesen elfogadta Teleki követeléseit. Lényegében azonban a Teleki és a Cincar-Marković folytatott tárgyalások elég üresek voltak: a világ már arra készülődött, hogy a félmillió német hadsereg Romániából átmegy Bulgáriába, majd Görögország felé, az angol–görög csapatok ellen indul, és bezárja a kört Jugoszlávia körül.

1941 márciusának végén nagy politikai események történtek főleg jugoszláv–német viszonylatban, ezek pedig erősen rányomták bélyegüket a jugoszláv–magyar kapcsolatokra is. Arról van szó, hogy Jugoszlávia 1941. március 25-én csatlakozott a háromhatalmi egyezményhez, viszont két nap múlva, 1941. március 27-én már érvénytelenítette is. Hitler ezért már aznap eldöntötte, hogy szétzúzza Jugoszláviát, és ezzel kapcsolatban a magyar csapatok támogatását és azt a jogot kérte, hogy használhassák a déli magyar területeket. Természetesen elismerte az összes magyar területi igényt. Horthy már másnap válaszolt, hogy Magyarország készen áll a németek oldalán. Ezzel kapcsolatban hamarosan sor került a német Paulus tábornok és a magyar vezérkari főnök, Werth katonai egyezségére.

Így ért véget a magyar kormány kettős politikája. A Jugoszlávia elleni háborúban való részvételnek meg kellett akadályoznia Magyarországnak a Nyugattal és egyáltalán: Németország minden ellenségével való összes kapcsolatát. Ilyen körülmények közepette Teleki március 28-án felkínálta lemondását, ám ezt nem fogadták el, a kormány viszont úgy döntött, hogy megkezdi a katonai előkészületeket. Telekinek azonban mégis sikerült véghezvinnie akaratát: nem támadják meg Jugoszláviát, hanem megvárják, míg az szétesik. Akkor a magyar katonaság elfoglalja „saját” gazdátlan területeit. A magyar kormány értesítette erről Londont és Washingtont. Április 1-jén azonban összeült a magyar Legfelsőbb Tanács, hogy véglegesítse a magyar álláspontot. Felolvasták a német–magyar (Paulus–Werth) egyezményt. Teleki újra azt követelte, hogy a magyar csapatok ne támadják meg Jugoszláviát a németekkel együtt, hogy ne álljanak német parancsnokság alatt, és csak akkor kezdjék a támadást, amikor a jugoszláv állam szétesik, és vákuum jön létre a magyarok követelte területeken. Ezt teljes egészében el is fogadták. Másnap, azaz április 2-án azonban válasz érkezett Londonból: ha a német csapatok magyar területről törnek Jugoszláviára, Anglia megszakítja diplomáciai kapcsolatait Magyarországgal, ha pedig ebben magyar csapatok is részt vesznek, London hadat üzen Magyarországnak. A londoni válasz lesújtotta Telekit, mert ez katonai összetűzést jelentett a Nyugattal. Így bezárult Teleki körül a kör: a hatalmi réteg azért juttatta őt pozícióba, hogy elkerülje a Németországgal való túl szoros kapcsolatot, most viszont a legszorosabban Hitlerhez kellett csatlakoznia, habár ő csak a revíziót szorgalmazta és ellen akart szegülni a jobboldalnak, úgy kívánta fenntartani a rendszert.

Telekit tulajdonképpen az 1920. évi trianoni békeszerződés revíziója kötötte Hitlerhez. Mivel épp emiatt került valamiféle zsákutcába, az öngyilkosságot választotta.¹⁸ Sokak szerint így megvédte személyes becsületét. Ez arra enged következtetni, hogy Teleki végső órájában a Jugoszláviával nem sokkal korábban aláírt szerződés megszegését is szem előtt tartotta, viszont egy hozzá hasonló arisztokrata nyilván nem tudta és nem akarta megszegni a *pacta sunt servanda* elvét.

JEGYZETEK

- ¹ Ennek a történetírás hiányosságának az elméleti aspektusairól lásd Zlatomir Malešev érdekes művét (Kolingvudov doprinos analitičkoj filozofiji istorije [Collingwood hozzájárulása az analitikus történelemfilozófiához], *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, 104–105. szám, Novi Sad, 1988, 21–37.)
- ² Ilija A. Pržić: *Zaštita manjina* (La protection des minorités), Biblioteka Jugoslovenskog udruženja za međunarodno pravo, VI, Beograd 1933, 120–123. (A kisebbségek védelme. A Jugoszláv Nemzetközi Jogi Társaság Könyvtára, VI).
- ³ Lásd: Nikola L. Gačeša: *Agrarna reforma i kolonizacija u Bačkoj 1918–1941*, Novi Sad 1968, 101–103., *Agrarna reforma i kolonizacija u Banatu 1919–1941*, Novi Sad 1972, 102–104. (*Agrárreform és betelepítés Bácskában 1918–1941, Agrárreform és betelepítés Bánátban 1919–1941*)
- ⁴ Milivoje Erić: *Agrarna reforma i kolonizacija u Jugoslaviji 1918–1941*, Sarajevo 1958, 527–531, Predrag Nikolić: *O presudi Haškog suda po tužbi Mađarske povodom naše agrarne reforme*, u zbirci: *Tri rasprave iz javnog prava*, Beograd 1937. (Milivoje Erić: *Agrárreform és betelepítés Jugoszláviában 1918–1941*, Predrag Nikolić: *A hágai bíróságnak a Magyarország által agrárreformunk kapcsán benyújtott váddal kapcsolatos ítéletéről, mindkettő a Három közjogi vita című kötetben*)
- ⁵ Čedomir Popov: *Od Versaja do Danciga* (Versailles-től Danzigig), Beograd 1976, 327–328.
- ⁶ Vuk Vinaver: *Jugoslavija i Mađarska 1918–1933* (Jugoszlávia és Magyarország 1918–1933), Beograd 1971, 70–71., 130., 153., 165.
- ⁷ *Vreme*, 1926. VIII. 30., 3., *Govor guvernera Hortija* (Horthy kormányzó beszéde), *Novi Život*, 1926. IX. 25., 68–69.
- ⁸ Lásd részletesebben: Nikola Vučo: *Agrarni blok podunavskih zemalja za vreme ekonomske krize 1929–1933. Svetska ekonomska kriza 1929–1934. godine i njen odraz u zemljama jugoistočne Evrope.* (A Duna menti országok agrártömbje az 1929–1933. évi gazdasági válság idején. Az 1929–1934. évi gazdasági világválság és hatása a délkelet-európai országokra), *Srpska akademija nauka i umetnosti, Balkanološki institut, Posebna izdanja*, knj. 5. Beograd 1976, 29–53.
- ⁹ E. Popov: i. m. 526–529., 531–541., 543–563., 575–582.
- ¹⁰ Vuk Vinaver: *Jugoslavija i Mađarska 1933–1941* (Jugoszlávia és Magyarország 1933–1941), Beograd 1976, 323.
- ¹¹ Lásd részletesebben: Milan Banku: *Mala antanta 1920–1938* (A kisantant 1920–1938), *Titovo Užice* 1969, 259–311.
- ¹² V. Vinaver: i. m. 340–341.
- ¹³ Teleki külpolitikájának lényegéről és törekvéseiről lásd részletesen Tilkovszky Lóránt: *Revízió és nemzetiségpolitika Magyarországon 1938–1941*, Budapest 1967, 323–335.
- ¹⁴ V. Vinaver: i. m. 356.
- ¹⁵ E. Popov: *Politički frontovi Drugog svetskog rata* (A második világháború politikai frontjai), Novi Sad 1995., 37., 56., 57.
- ¹⁶ *Službene novine Kraljevine Jugoslavije* (A Jugoszláv Királyság Hivatalos Lapja), 1941. II. 28.
- ¹⁷ V. Vinaver: i. m. 387–394.
- ¹⁸ Teleki öngyilkosságáról részletesen lásd Winston Churchill: *Drugi svetski rat* (A második világháború), III. kötet, Beograd, é. n., 152., 153. és Miloš Ćorović: *Admiral na belom konju* (Ellentengenny fehér lovon), Beograd, 1981, 85–94.